

Лекція 5

Минулого тижня ми обговорювали деякі аспекти підготовки матеріалів, присвячених ВІЛ/СНІДу, та роботи з джерелами інформації. Цього тижня ми розглянемо етичні принципи, яких повинен дотримуватися журналіст при висвітленні проблем, пов'язаних з вірусом.

У свідомості українців укорінилося багато упереджених думок щодо ВІЛ/СНІДу, й одна з найпоширеніших – та, що про цю проблему вже достатньо сказано і вона не варта уваги. Однак, як ми встановили на попередніх лекціях, ВІЛ/СНІД давно припинив бути питанням, яке стосується лише невеликої групи людей в Україні. ВІЛ/СНІД турбує кожного. Журналісти повинні не тільки більше розповідати про ВІЛ/СНІД, але й робити це таким чином, аби люди усвідомлювали, що він має стосунок до їхнього власного життя.

Українські журналісти та редактори поки що не розробили етичних стандартів, якими треба користуватися при висвітленні проблем, пов'язаних з ВІЛ/СНІДом. Однак з розвитком незалежних медіа та формуванням у журналістському середовищі групи, що спеціалізується на проблемах охорони здоров'я, ці стандарти, мабуть, врешті-решт будуть окреслені.

Журналісти інших країн вже встановили етичні принципи для висвітлення теми ВІЛ/СНІДу. Багато з них можна знайти на сайті www.GlobalHealthReporting.org. На окрему згадку заслуговують принципи, розроблені групою південноафриканських журналістів у 2004 році. У деяких аспектах вони відображають специфіку ситуації у Південній Африці, але в цілому порушують багато складних питань, наявність яких українські журналісти повинні усвідомлювати при створенні матеріалів на тему ВІЛ/СНІДу. Ці принципи можна також знайти на сайті www.GlobalHealthReporting.org у розділі „Інструменти створення репортажів” (Reporting Tools Section) або за посиланням (<http://www.journalism.co.za/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1774>). Інша сукупність принципів була розроблена та схвалена на південноафриканському Редакторському форумі (Southern Africa Editors' Forum). Їх можна знайти на сторінці www.journaids.org/ethics.php.

Важливо пам'ятати, що засоби масової інформації дійсно впливають на життя людей та формують суспільну думку. Неправдивий матеріал може зашкодити не лише людині, яка була його героєм, але й посилити стигматизацію та дискримінацію тих, хто живе з ВІЛ/СНІДом. Нижче наводяться деякі з принципів, розроблених згаданими південноафриканськими групами, які заслуговують на особливу увагу.

Коли репортер працює над матеріалом на тему ВІЛ/СНІДу:

1. Точність є необхідною умовою, оскільки матеріали, що з'являються у медіа, можуть вплинути на важливі особисті та політичні рішення. Журналістам слід особливо дбати про те, аби надати вірну наукову та статистичну інформацію. Факти необхідно ретельно звіряти, використовуючи достовірні джерела для інтерпретації інформації, перевірки фактів, та робити статистичні та наукові дані доступними та зрозумілими широкій аудиторії. Джерела інформації необхідно згадувати настільки часто, наскільки це можливо. Історії потрібно поміщувати у контекст.
2. Невірні уявлення необхідно спростовувати, а про будь-які твердження стосовно ліків або засобів лікування потрібно розповідати з належною обережністю. Журналісти повинні ставитися до будь-якої інформації критично.
3. Відкритість означає готовність до обговорення сексуальних, культурних практик та інших делікатних питань з повагою, але відверто.

4. Зваженість означає надання історії належної ваги та висвітлення усіх аспектів, включаючи медичні, соціальні, політичні, економічні та інші проблеми. Зваженість також означає надання важливого значення історіям позитивного характеру, де це доречно, без применшення того факту, що ВІЛ/СНІД викликав серйозну кризу.

5. Журналісти повинні зважати на дії усіх суб'єктів, уповноважених приймати рішення, у боротьбі з пандемією, від уряду до фармацевтичної індустрії та правозахисних груп. Вони повинні підтримувати зв'язок, але не бути заручниками інтересів будь-якої сторони.

6. Журналісти повинні розповідати про конфлікти інтересів, тримаючись від них осторонь, або, якщо вони отримували подарунки чи спонсорську підтримку від певної організації під час роботи над матеріалом, заявляти про це.

7. При розгляді питань приватності та конфіденційності репортери мають зважати на те, що:

- ВІЛ-статус людини є конфіденційною справою;
- кожна людина має право контролювати особисту інформацію;
- діти мають право на захист особистого простору (пізніше ми обговоримо це детальніше);
- ім'я або фотографія ВІЛ- позитивної людини не може з'явитися у медіа, допоки ця людина не дасть свідомої згоди. Для отримання свідомої згоди журналісти, фотографи та оператори повинні:
 - чітко відрекомендуватися, коли вони просять про інтерв'ю або фотографування людей, що живуть з ВІЛ та СНІДом;
 - розповісти про мету, з якою робиться інтерв'ю/фотографія, контекст, у якому вони можуть бути використані, та можливі наслідки для самої людини, її дітей та інших членів сім'ї;
 - взяти до уваги, чи стан людини, що живе з ВІЛ та СНІДом, дозволяє їй надати свідому згоду;
 - зважати на небезпеку дати натяк або поставити людину у ситуацію, яка може натякнути на її ВІЛ-статус, а також
 - уникати обіцянок, які не можуть бути дотримані, як, наприклад, нібито історія людини не буде опублікована у її рідному місті або в решті-решт не опиниться в інтернеті;
 - у ЗМІ повинні вирішити, чи доречно, аби люди надавали письмові підтвердження своєї згоди, які слугуватимуть засобом захисту від судових позовів у подальшому.

8. Як ми побачили на попередніх лекціях, жінки стають новим „обличчям” ВІЛ/СНІДу. Відтак, працюючи над матеріалом, не потрібно залишати поза увагою гендерний фактор. Журналісти повинні усвідомлювати його важливість та розглядати усі аспекти пандемії, від попередження захворювання до лікування та догляду, у гендерному вимірі, якщо це додасть історії глибини та поставить у новий контекст, а також відкриє нові можливості у висвітленні теми.

9. Будьте чутливими до потреб людей з ВІЛ/СНІДом під час бесіди з ними. Наприклад, якщо ви застудилися або почуваєтеся недобре, краще за все відкласти інтерв'ю. Імунна система людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, є вразливою, і ваша хвороба може становити для них серйозну небезпеку.

Разом з етичними принципами є кілька інших питань, вартих уваги:

Діти. Це найбільш вразлива група суспільства, до них необхідно ставитися з особливою турботою. Багато ВІЛ-позитивних українських дітей надто малі, аби знати про свій статус. Щодо дітей більш старшого віку, то розповідати їм про їхній ВІЛ-статус не є завданням журналіста. Будьте обережними, коли ставитимете питання, особливо такі, що стосуються теми здоров'я. Не розмовляйте про ВІЛ/СНІД у місцях, де вас можуть почути діти. Взагалі, краще, аби під час відвідин дитячого притулку або лікарні вас супроводжував працівник закладу. Медичний персонал, як правило, намагається якомога більше допомогти, а працівники притулків відчувають особливий емоційний зв'язок з дітьми. Будьте чутливими до проблем батьків ВІЛ-позитивних дітей: їхній досвід часто цілком відрізняється від досвіду тих, чиї діти вважаються „здоровими”. Ці розповіді також можуть стати основою для створення матеріалів. Утім пам'ятайте, що діти мають право брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Відтак вони мають право бути почутими, і про те, що їх турбує, потрібно розповідати, незалежно від того, чи відомо їм про те, що вони живуть з ВІЛ. Дорослий, який наглядає за дитиною, повинен дати журналісту згоду на інтерв'ю із нею. У деяких випадках журналісту може знадобитися письмово засвідчений дозвіл дорослого на інтерв'ю. Теле- чи радіожурналісти можуть зробити аудіозапис згоди дорослого.

Використання імен. Деякі люди готові дати дозвіл на те, аби їхнє ім'я з'явилося у публікації чи пролунало в ефірі. Однак більшість відмовляється, побоюючись негативної реакції з боку сім'ї, друзів, співробітників або суспільства в цілому. Не намагайтеся переконати людину змінити її думку. ВІЛ-позитивні люди дуже часто стикаються зі стигматизацією та неприйняттям в українському суспільстві. Запропонуйте натомість використати псевдонім, а потім у матеріалі поясніть, що це не є справжнім ім'ям людини. Надавайте інформацію таким чином, щоб людину було важко ідентифікувати, наприклад, „продавець наркотиків з Донецька”, „20-річна працівниця секс-індустрії з Одеси”. Телерепортери мають знімати людину в тіні, якщо необхідно приховати її особу, а радіорепоети – змінити її голос. Тим не менш деякі вважають, що ці кроки лише сприяють стигматизації тих, хто живе з ВІЛ/СНІДом. Відтак репортер, редактор та людина, що дає інтерв'ю, повинні спершу вирішити, як краще захистити її від впізнання. Можливо, вони прийдуть до висновку, що для історії більш важливо відкрити особистість людини, ніж приховувати її.

Ознайомлення тих, хто надавав інформацію, з матеріалом до його оприлюднення. Це складна проблема для багатьох українських журналістів, що витікає з нинішньої ситуації у медіа. Як правило, західні журналісти не показують своїх матеріалів до оприлюднення, оскільки це відкриває можливість тим, хто був джерелом інформації, піддавати її цензурі. Однак якщо питання про ознайомлення людини з матеріалом до того, як він буде опублікований чи пролунає в ефірі, постає, репортер повинен обговорити це з редактором. У якості компромісу можна запропонувати показати їй повністю або частково цитати чи абзаци, де вони згадуються, щоб людина впевнилася, що її слова не вирвані з контексту. Сумніви щодо матеріалів часто виникають тому, що ті, хто надавав інформацію, вважають, що журналіст погано впорався зі своєю роботою. Аби усунути ці сумніви, не бійтеся перетелефонувати цим людям кілька разів, аби бути впевненими, що ви зрозуміли їх та ідеї, які вони намагаються донести. Українці необхідно бути точним. Незважаючи на те, що захист журналістами джерел своєї інформації є важливим моментом, особливо якщо матеріал присвячено корупції, потрібно – і це загальне правило – фіксувати інтерв'ю на плівці, виключаючи випадки, коли інформація не призначена для друку або отримана з неофіційних джерел. Зберігайте аудіо- та відеозаписи, примітки та електронне листування, яке ви вели з тим, хто надавав вам інформацію, у безпечному

місці, оскільки ці матеріали можуть знадобитися, аби захистити себе у випадку судових позовів у майбутньому.

Дозволи. Переконайтеся, що ви маєте усі необхідні дозволи на відвідання дитячих притулків, лікарень, клінік, що спеціалізуються на ВІЛ/СНІДі, або в'язниць. У випадку, якщо ви розмовляєте з ВІЛ-позитивною людиною у лікарні, переконайтеся, що медичний персонал знає про те, що пацієнт дав згоду на інтерв'ю. Це захистить вас від можливих непорозумінь. Уважно ставтеся до тих, хто вас оточує, коли розмовляєте з людьми в лікарні. Не кожен пацієнт лікарні має бажання слухати інтерв'ю, яке дає людина на сусідньому ліжку, особливо якщо ви обговорюєте делікатні питання. Під час інтерв'ю із в'язнями переконайтеся, що ви нічим не компрометуєте себе – дотримуйтесь правил, встановлених керівництвом в'язниці. Це гарантує безпеку і вам, і закладу, в якому ви знаходитесь.

Порушення закону. Чи може репортер порушувати закон при висвітленні проблем ВІЛ/СНІДу, аби зробити матеріал більш повним? (Наприклад, однією з проблем, що висвітлюються в Україні, є легкість, з якою підлітки можуть придбати ліки, що мають відпускатися за рецептом, в аптеках, аби отримати кайф. Чи має репортер експериментувати та купувати препарати, аби побачити, наскільки легко їх дістати?) Це питання необхідно обговорити з редактором, щоб визначити, чи варто здійснювати такий крок.

Питання про те, як людина заразилася ВІЛ/СНІДом. Між журналістами та представниками спільноти людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, певний час точиться дискусія щодо того, чи доречно запитувати про те, як ВІЛ-позитивна людина заразилася вірусом. У даному разі журналісти мають спитати себе, чи інформація про шлях передачі вірусу дійсно необхідна для історії, яку вони оповідають, і в якому контексті вона може бути використана. Якщо журналісти відверті із собою, вони у більшості випадків вирішать, що це становить інтерес радше для них самих, ніж для історії. Однак багато що також залежатиме від людей, у яких беруть інтерв'ю. Деякі нададуть цю інформацію, тоді як інші почуватимуться незручно, оскільки побоюються того, що журналіст та публіка засудять життєвий вибір, який вони зробили (наприклад, те, що вони почали вживати наркотики або стали працювати у секс-індустрії). Репортер може дуже легко винести таке судження у своєму матеріалі.

Кальпана Джейн, журналіст та консультант Фонду сім'ї Кайзера, поділилася своїми поглядами на цю проблему у версії посібника з висвітлення теми ВІЛ/СНІДу, опублікованій Фондом в Індії:

„Під час інтерв'ю з (ВІЛ) позитивними людьми умовою, яка вже майже сприймається як належне, стало те, що шлях зараження не обговорюється. Дійсно, я відчувала, що одне це запитання може виглядати як засудження з мого боку. Це здавалося проблемою, яка настільки сильно зачіпає почуття людей, які живуть з вірусом, що я боялася зруйнувати довіру, що виникла між мною та людьми, які дозволили мені увійти до їхнього дуже особистого простору. Потроху я зрозуміла, що люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом, дуже вразливі до таких моральних суджень”.

Мовний чинник. Слова, які журналісти використовують у своїх матеріалах, можуть сприяти поступовому зменшенню стигматизації та дискримінації людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом. У „Посібнику з висвітлення теми ВІЛ/СНІДу” Фонду сім'ї Кайзера наводиться список термінів, які не варто використовувати, розповідаючи про ВІЛ/СНІД, та пропонуються альтернативні варіанти. Тут також пояснюється, чому певні слова не варто використовувати. Крім цього, уникайте гонитви за сенсаціями як в інтонації матеріалу, так і в заголовках.

Плата за інтерв'ю. Раніше чи пізніше постане питання, чи варто платити за інтерв'ю. Взагалі до цієї практики краще не удаватися. Якщо така угода здійснюється, завжди залишається питання, чи надана інформація є достовірною або вона „прикрашена” таким чином, аби відповідати історії. Однак буває, що людина, у якої беруть інтерв'ю, є настільки бідною, що не в змозі навіть прогодувати себе. У такому випадку, якщо це доречно, журналіст може вирішити провести інтерв'ю в обмін на їжу, за яку платитиме. Знову-таки ці питання потрібно обговорити з редактором до початку роботи над репортажем.

Емоційні проблеми, з якими стикаються журналісти, що висвітлюють тему ВІЛ/СНІДу. Висвітлення теми ВІЛ/СНІДу може бути емоційно складним. Хоча репортери намагаються бути об'єктивними, іноді дуже важко залишатися осторонь від життя та проблем людей, у яких береш інтерв'ю. Також важко пережити смерть ВІЛ-позитивної людини, яка співпрацювала з журналістом, надаючи йому інформацію, особливо якщо між ним та цією людиною виникли дружні стосунки. Тут немає універсальних порад. Соціальні працівники, які мають справу з людьми, що живуть з ВІЛ/СНІДом, щоденно, кажуть, що дуже важливо зберігати врівноваженість. Репортери повинні розуміти, що вони не зможуть вирішити усіх проблем, пов'язаних з ВІЛ/СНІДом. Але якщо вони якнайкраще виконуватимуть свою роботу, докладно та точно розповідаючи про ситуацію з ВІЛ/СНІДом, це буде перший важливий крок до того, аби впоратися з емоційними проблемами.

Література:

Розділ „Не рекомендовані вирази” з „Посібника з висвітлення теми ВІЛ/СНІДу”

Вправи:

- 1) Студенти мають прочитати розділ „Не рекомендовані вирази” вголос в аудиторії та обговорити, чому одні вирази звучать краще за інші.
- 2) Якщо студентам було поставлене завдання написати історію на тему ВІЛ/СНІДу, нехай вони зроблять критичний аналіз робіт одне одного, особливо зважаючи на використання слів та тон статті (чи не є він осудливим).